Editörler:
Prof. Dr. **Ayşe GÜNER**
Prof. Dr. **Gülay AKGÜL YILMAZ**
Dr. **A. Bumin DOĞRUSÖZ**

Güncel Maliye Tartışmaları-1

Prof. Dr. Ömer Faruk Batırel'e Armağan

seçkin | 60.YIL

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ OLUŞUMUNDA ÇİN İLE TİCARETİN ROLÜ

Ahmet YILMAZ*

1. Giriş

Uluslararası ticaret savaşları günümüzde dünya ekonomisinin önde gelen sorunları arasında yer alıyor. Dünya ekonomisinin hegemonik gücü ABD ile potansiyel hegemonik güç Çin arasındaki cari açık/fazla sorunundan kaynaklanan gerilim tüm dünya ekonomisi ve ticaretini etkiliyor. 30 Kasım-1 Aralık 2018'de Arjantin'de yapılan G-20 zirvesinde de ABD-Çin ticaret müzakereleri gündemin en önemli maddelerinden biri oldu. Bu konuda hangi gelişmelerin olabileceği konusunda ortaya çıkan spekülatif haberler dahi dünya finans piyasalarında fiyatları etkileyecek kadar önemseniyor.

Türkiye ekonomisinde de cari açık sorunu her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan, tarihsel arka planı da olan bir yapısal sorun olsa da, konjonktüre göre Türkiye ekonomisinin cari işlemler açığı sorunu yeni eğilim ve özellikler sergileyebiliyor. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesi sonrasında dünya ticaretinde değişimlerin ortaya çıkmasına paralel olarak Türkiye- Çin ticari ilişkileri de yeni bir evreye girdi.

Çin, 2000 yılında Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında 12. iken 2017 yılı itibarıyla Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı birinci ülke olmuştur. 2000 yılında Türkiye'nin Çin'den ithalatının toplam ithalat içindeki payı sadece %2,5 iken 2018 yılı itibarıyla bu oran %9,29'a ulaşmıştır. Diğer taraftan 2000 yılında Çin Türkiye'nin kayda değer bir ihracat pazarı değilken, 2017 yılında Çin Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 16. ülke olmuştur. 2000 yılında Çin'e yaptığımız ihracatın toplam ihracat içindeki payı %0,3 iken bu oran 2018 yılında %1,73'e yükselmiştir. Her ne kadar Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği sonrasında Çin kendi pazarını da çok taraflı ticaret kuralları çerçevesinde dış rekabete açmış olsa da geçen süre içinde Türki-

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, ahmetyilmaz@marmara.edu.tr

ye'nin bu pazar olanağını yeterince değerlendiremediği ve sonuçta Çin ile Türkiye'nin ticari ilişkilerinin eşitsiz geliştiği gözlenmektedir.

2018 yılı itibarıyla Türkiye ekonomisinin Çin ile ticaretinden kaynaklanan ticaret açığı toplam dış ticaret açığının %32,36'sı, cari açığının da %64,42'si seviyelerine yükselmiştir. Bilindiği gibi Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye, temelinde önemli ölçüde cari açığın finansmanı sorunu yatan döviz krizleri ile karşı karşıya kalmış ve ulusal paranın değer kaybını takiben tüm makro iktisadi göstergeleri bozulmuştur. 2018 yılında da Türkiye ekonomisi benzer bir krizle karşı karşıya kalmış, ulusal paranın değer yitirmesi sonrasında enflasyon, 15 yıl sonra yeniden, yüzde yirmili seviyelere yükselmiş ve bir stagflasyon konjonktürü ortaya çıkmıştır.

Yukarıda kısaca ortaya koyulduğu gibi Çin ile Türkiye'nin dış ticari ilişkilerinin eşitsiz gelişimi özellikle Türkiye açısından konunun özel bir ilgiye muhtaç olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, Çin'in Türkiye'nin kayda değer dış ticaret ortağı olmaya başladığı 2000-2018 yılları arasında Türkiye'de cari açığın oluşumunda Çin ile ticaretin rolü incelenerek, iki ülke arasında dış ticari ilişkilerin daha dengeli olarak gelişimi konusunda nelerin yapılabileceği hususunda değerlendirmeler yapılacaktır.

2. Türkiye- Çin Dış Ticaretinin Gelişimi: 2000-2018

1977-80 krizinden çıkış için Türkiye ekonomisinde Dünya ekonomisinde ve Batı siyasetindeki gelişmeleri takiben, 24 Ocak 1980 sonrasında neoliberal iktisat politikaları uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'de iktisat tarihçileri 1980 sonrası neoliberal dönemi kendi içinde farklı alt dönemler altında incelemektedirler (Boratav 2018, Kazgan, 2017 ve Pamuk, 2012). Bu dönemler arasında, özellikle 2001 krizi sonrasında AKP'nin iktidar yıllarında dışa açılma ve dış ticaret hacmi açısından daha önceki dönemlerden oldukça farklılaşan ampirik eğilimler dikkat çekmektedir. 2001 krizi sonrasında yapılan seçimlerle AKP'nin tek başına iktidara gelmesi ve dünya konjonktüründe Türkiye'de büyümeyi olumlu etkileyen dinamiklerin etkisiyle 2008-09 krizine kadar bir yükselen konjonktür yaşanmıştır. Ancak yüksek büyüme hızlarına ulaşılan bu dönemde, Türkiye'de dış ticaret hacmi ciddi ölçüde yükselmiş ve takiben ülkenin üretim ve ihracatının ithalata bağımlılığı da radikal bir şekilde artmıştır (Yılmaz ve Karataş, 2009). 2009 krizini takip eden süreçte de ithalata bağımlılık eğilimleri devam etmiştir.

Türkiye-Çin arasında bu çalışmada ele alınan dönemdeki karşılıklı ekonomik ilişkiler, yukarıda kısaca bahsi geçen konjonktürde gelişmiştir. Türkiye dış ticaretinde liberal eğilimlerin baskın olduğu bu dönemde Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalat Cumhuriyet döneminin daha önceki dönemleriyle hiç karşılaştırılamayacak seviyelere yükselmiştir. Kriz öncesinde 2000 yılında bile Türkiye'nin Çin'den ithalatı sadece 1,3 milyar dolar seviyesindedir. Ancak krizi takiben; Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğiyle birlikte çok taraflı tarife sisteminin olanaklarından yararlanması, TL'nin, dünyada likidite bolluğunun desteklediği sermaye girişlerinin baskısıyla aşırı değerlenmesi, yüksek büyüme hızı ve iç talepteki gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin Çin'den mutlak ithalatı, kriz ve durgunluk yılları haricinde sürekli artmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Çin'den ithalatı ilk tarihi rekorunu 15,6 milyar dolarla 2008-09 krizinin hemen öncesinde, ikinci rekorunu ise 15 Temmuz darbe girişimi öncesi konjonktürün etkisiyle 25,4 milyar dolar ile 2016 yılında kırmıştır. 2016 sonrasında ise Çin'den ithalat, Türkiye'de siyasal ve iktisadi belirsizliklerin artışı ile durgunluk eğilimleri ve TL'nin değer kaybını takiben yavaşça azalarak 2018 yılı sonu itibarıyla 20,7 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Bu eğilimlerin etkisiyle Grafik 1'de görüldüğü gibi Çin'den yapılan ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı 2000 yılında %2,47 iken bu oran 2016 yılında %12,81'e kadar yükselmiştir. Türkiye'nin Çin'den ithalatının toplam ithalat içindeki payı son iki yıldaki gerilemeyle 2018 yılında %9,29'a inse de inceleme döneminin başı olan 2000 yılındaki seviyenin çok üzerindedir.

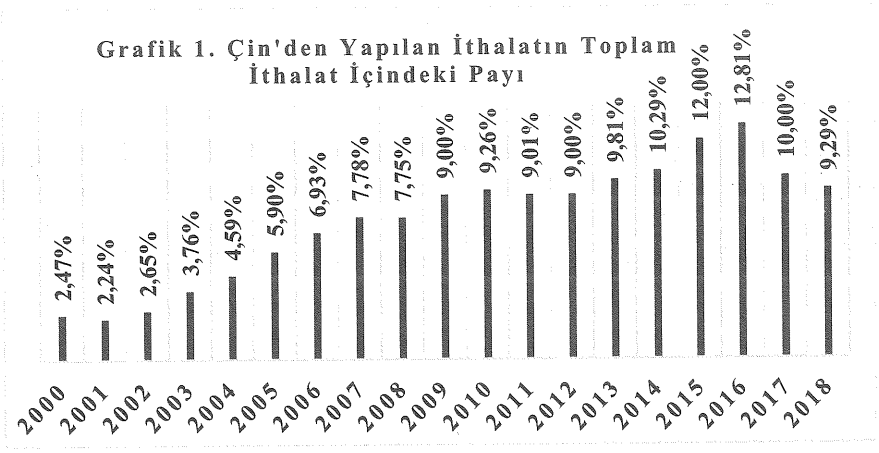

Kaynak: TÜİK verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Diğer taraftan Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracat 2000 yılından itibaren ithalattaki artışla kıyaslanamayacak seviyede olsa da sürekli olarak artmıştır.

İnceleme döneminde Çin'e yapılan ihracat 2013 yılında tarihi zirvesine ulaşarak 3,6 milyar dolara çıkmıştır. Aynı yıl Çin'e yapılan ihracatın toplam ihracata oranı da %2,37 ile zirveye ulaşmıştır. 2013 yılından sonra Türkiye'nin Çin pazarına ihracatı 2016 yılına kadar mutlak olarak gerilemiş, 2017 yılından itibaren tekrar artış eğilimine geçmiş, ancak TL'nin Dolar[1] karşısında ciddi ölçüde değer kaybetmesine rağmen 2018 yılı itibarıyla hem mutlak veri hem de oransal olarak 2013 seviyesine ulaşamamıştır. Türkiye'nin Çin'e ihracatında 2013 sonrası ivme kaybının neticesinde 2018 yılı itibarıyla ülkenin Çin'e ihracatının toplam ihracat içindeki payı %1,73 seviyesine gerilemiştir.

Grafik 2. Çin'e Yapılan İhracatın Toplam İhracat İçindeki Payı

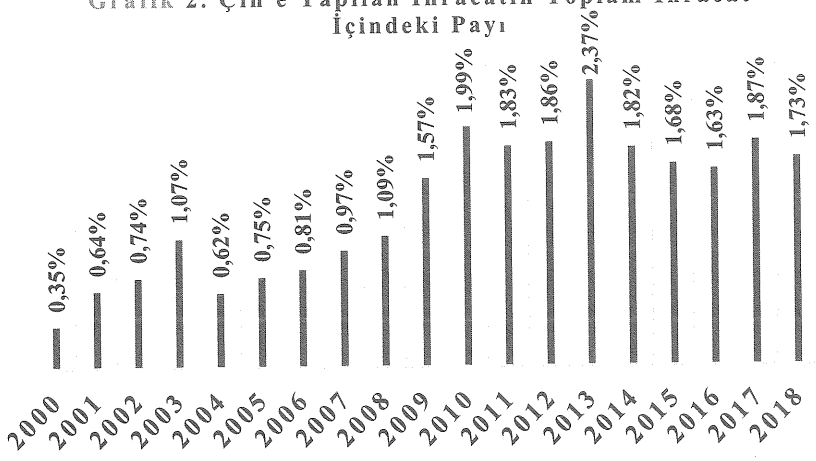

Kaynak: TÜİK verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

İnceleme döneminde Çin'in toplam ithalatı 2002 yılında 295 milyar dolar seviyesinde iken Çin'in Dünya ekonomisindeki entegrasyon seviyesinin yükselmesine bağlı olarak ilgili dönemde yaklaşık altı kat artarak 2017 yılında 1,84 trilyon dolar seviyesine yükselmiştir. Ancak genel olarak Asya pazarında olduğu gibi Türkiye, Çin'in genişleyen pazarından da bu dönemde ne yazık ki kayda değer ve iki ülke arasındaki eşitsiz gelişen ticareti dengeleyebilecek ölçüde bir pay alamamıştır. Neticede 2002 yılında Türkiye'nin ihracatının Çin'in ithalatı içindeki payı on binde dokuz (0,0009) iken, 2017 yılında sadece binde bir (0,001) seviyesine yükselebilmiştir.

[1] İki ülke arasında dış ticaretin ulusal para birimleri ile yapılması yönünde girişimler olsa da hala karşılıklı ticaret büyük oranda dolar bazında yapılmaktadır.

2000 yılı sonrasında Çin-Türkiye dış ticaretinde yukarıda ana hatları özetlenen eşitsiz gelişim eğilimleri neticesinde, Grafik 3 ve Grafik 4'te görüldüğü gibi- Türkiye'nin ticaret ve dolayısıyla cari işlemler açığının oluşumunda Çin-Türkiye ticaret açığı giderek belirleyici haline gelmiştir.

Grafik 3. Çin Türkiye Ticaret Açığının Toplam Ticaret Açığı İçindeki Payı

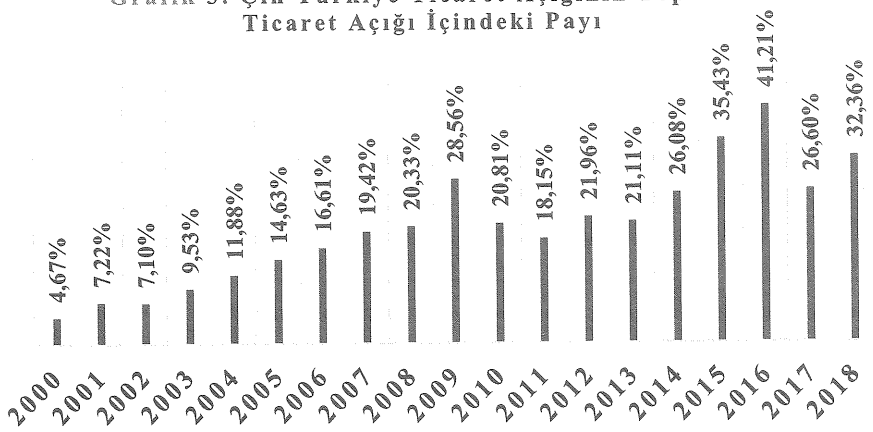

Kaynak: TÜİK verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

2000 yılında Çin-Türkiye ticaret açığının toplam ticaret açığı içindeki payı sadece %4,6 iken, 2018 yılında bu oran %32,6 ile Türkiye'nin toplam ticaret açığının üçte birini açıklar hale gelmiştir. Grafik 3 'teki uzun dönemli eğilimler ele alındığında Türkiye'nin toplam ticaret açığı içinde Çin ticaret açığının payının; Türkiye ekonomisindeki konjonktürel gelişmeler ve TL'nin değerinden etkilendiği gözlenmektedir. 2001 krizinden 2008-09 krizine kadar olan sürede, TL'nin uluslararası sermaye hareketlerinin baskısıyla değer kazandığı, yükselen konjonktürde Çin'den yapılan ithalatın artışı sonucunda Çin-Türkiye ticaret açığının Türkiye'nin toplam dış ticaret açığı içindeki payı hızla artarak 2009 krizi öncesinde %28,5 düzeyine yükselmiştir. 2009 krizinde Çin'den yapılan ithalatın düşüşüne paralel olarak Çin- Türkiye ticaret açığının toplam ticaret açığı içindeki payı azalmış, takip eden yıllarda bu eğilim 2013 yılına kadar sürmüş, 2014 yılından itibaren yeniden yükseliş eğilimi başlamıştır. 2016 yılında Çin-Türkiye ticaret açığının toplam dış ticaret açığı içindeki payı %41 seviyesine kadar ulaşmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin siyasi ve iktisadi konjonktürü değiştirmesi sonrasında durağanlaşan büyüme ve Çin'den yapılan ithalatın gerilemesiyle tekrar %26 seviyesine düşmüş, 2017 yılının ikinci yarısındaki yüksek büyüme verileri ile bir miktar yükselerek 2018 yılında %32 seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılının ikinci yarısındaki krizin Çin-Türkiye ticaret açığındaki etkileri muhtemelen 2019 verilerine de yansıyacaktır.

Türkiye ekonomisinde TL'nin yaklaşık %40 değer kaybetmesi ile birlikte ortaya çıkan kriz konjonktüründe Türkiye-Çin ticari ilişkilerindeki gelişmeleri ayrıca ele almak yararlı olacaktır. 2018 yılı içinde kurdaki değişmeler, Çin ile ticaretimizi ülkenin genel ticaretindeki eğilimlerden farklı bir şekilde etkilemiştir. Şöyle ki, 2018 yılında TL'nin değer kaybı genel olarak Türkiye'nin ithalatını bir önceki yıla göre %4,6 oranında azaltıp ihracatını %7 oranında arttırırken, Türkiye'nin Çin'den ithalatı da azalmış ancak Çin'e yapılan ihracat da azalmıştır. 2018 yılında TL değersizleşince genel olarak ihracatımız artarken Çin'e yapılan ihracatımızın azalması Çin'e olan ihracatın kura duyarlılığının zayıf olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan 2018 yılında toplam ithalattaki gerileme bir önceki yıla göre %4,6 iken Çin'den yapılan ithalat bir önceki yıla göre %11,3 azalmıştır. Kur etkisinin ihracatı uyarmaktan ziyade ithalatı azaltmakta daha etkili olduğu gözlenmektedir. Bu eğilimler sonucunda Türkiye'nin toplam ticaret açığı bir önceki yıla göre %28,3 oranında gerilerken, Çin'e yapılan ihracatın kura duyarlılığının zayıf olması nedeniyle Çin'le olan ticaret açığı 2018 kriz konjonktüründe bir önceki yıla göre sadece %12,8 oranında azalmıştır. Bu gelişmeler bir yandan Türkiye'nin Çin ticaret dengesi açısından ihracata odaklanmasının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Diğer taraftan söz konusu eğilimler Çin ile olan ticaretin dengelenmesi açısından Türkiye'deki ekonomik yavaşlama ve TL'nin değersizleşmesinin yeterli olmadığını, bu hususta iki ülke ticaretini etkileyen diğer önemli yapısal sorunlara eğilmek gerektiğini göstermektedir.

Grafik 4. Çin Türkiye Ticaret Açığının Toplam Cari Açık İçindeki Payı

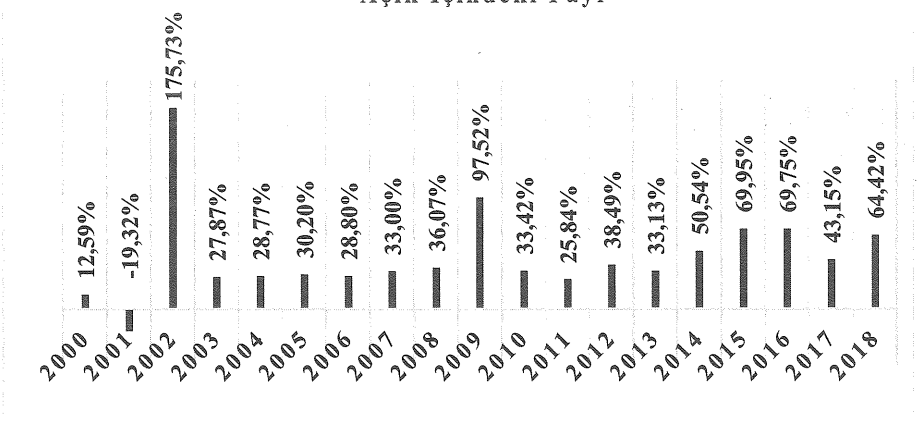

Kaynak: TÜİK verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Türkiye ekonomisinde ödemeler dengesinin uzun dönemli eğilimleri incelendiğinde, üretim ve ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olması nedeniyle büyüme hızının uzun dönem ortalama değerinin üzerinde olduğu yıllarda yüksek cari işlemler açığı, durgunluk ve kriz yıllarında ise cari işlemler açığın azalması veya cari işlemler fazlası oluştuğu gözlenmektedir. Bu eğilim, ekonominin yapısal özellik ve kırılganlıklarından birisidir. Çin-Türkiye ticaret açığının toplam cari açık oluşumundaki payı incelendiğinde sözü geçen yapısal özelliğin etkileri gözlenmektedir. Şöyle ki, Grafik 4'te gözlendiği gibi Türkiye ekonomisinde 2000 yılı sonrasında sadece 2001 krizinde cari işlemler fazlası ortaya çıkmış, daha sonraki iki büyük kriz yılında (2009 ve 2018) ekonomide cari işlemler açığı azalmış ancak yıllık bazda değerlendirildiğinde cari işlemler fazlası ortaya çıkmamıştır.

Türkiye ekonomisinde 2000 yılında Çin ticaret açığının cari işlemler açığı içindeki payı; sadece %12 seviyesinde iken, durgunluk ve kriz yıllarının sıradışı verileri analiz dışında tutulduğunda dahi, sürekli olarak ve kayda değer bir biçimde artmıştır. Çin-Türkiye ticaret açığının cari işlemler açığı içindeki payı 2009 krizi öncesinde ortalama %30 seviyelerinde iken, aynı oran 2018 krizi öncesinde ortalama olarak %50'nin üzerine çıkmıştır. Özellikle 2013 yılı sonrasında Çin- Türkiye ticaret açığının cari işlemler açığını belirleme gücü bariz bir biçimde yükselmiştir. Bu eğilimler, Cumhuriyet döneminde Türkiye ekonomisinin yapısal sorunu olarak, ekonominin kırılganlığı ve döviz krizlerinin oluşumunda başrol oynamış olan cari işlemler açığı sorununun; yakın dönemde yeni bir hüviyet kazanarak, Rusya ile ticaret açığının da analize dâhil edilmesiyle özellikle Çin ve Rusya ile girilen ikili eşitsiz dış ticaret ilişkilerinin ürünü olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Türkiye'nin dış politikada, özellikle Suriye krizi ve PKK-YPG terör sorunu nedeniyle NATO ve Batı dünyası ile ilişkilerini sıkıntıya sokabilecek tercihler yapmak durumunda kalarak yakınlaştığı Rusya ve Çin ile girdiği eşitsiz ekonomik ilişkiler; ülkenin iktisaden en önemli kırılganlığını oluşturan cari işlemler açığının başlıca sebebi haline gelmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin Çin- Rusya ticaret açıklarının cari işlemler açığı içindeki boyutu, gelecek dönemde, Türkiye-Çin ve Türkiye-Rusya diplomatik ilişkilerini de etkileyebilecek seviyeye ulaşmıştır.

3. Türkiye'nin Çin'den İthalatının Yapısı

Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatın ürün yapısı incelendiğinde ithalatının büyük bir çeşitlilik arz ettiği gözlenmektedir. Tablo 2'de görüldüğü gibi, 2017 yılı itibarıyla Çin'den ithalatta en büyük miktarlara sahip ilk on ürün grubu toplam ithalatın sadece üçte birini oluşturmaktadır. Toplam ithalat içinde %1 ve altında payı olan çeşitli ürün gruplarının ithalatı ise, ithalatın arta kalan üçte ikilik bölümünü oluşturmaktadır. 2002 yılında ise Tablo 1'de görüleceği gibi -Çin'den ithalatı yapılan ilk on ürün grubunun toplam ithalat içindeki payı %25 civarındadır. Son on beş yılda Çin'den ithalatı yapılan ilk on ürün grubunun payı bir miktar yükselmekle birlikte ithalatta herhangi bir mal grubunun bariz baskınlığı gözlenmemekte ve ithalatın çeşitlilik arz eden yapısı sürmektedir.

Tablo 1. 2002 Yılında Türkiye'nin Çin'den İthalat Ettiği İlk On Ürün

Ürün Kodu	İthal Ürün Adı	İthalat Tutarı Dolar	İthalat İçindeki Payı
8471	Bilgisayarlar ve Optik Okuyucular	76 milyon	%5,61
2704	Kömür, Linyit Kömürü, Kok Kömürü	42 milyon	%3,9
5208	Pamuklu Dokumalar	36 milyon	%2,7
8540	Termiyonik Soğuk Katod Tüpleri Televizyon Tüpleri	36 milyon	%2,68
9503	Oyuncaklar	29 milyon	%2.19
5801	Dokuma Havlı Kumaşlar ve Şönil Kumaşlar	28 milyon	%2.11
8415	Klima Makinaları	27 milyon	%1,99
8525	Telefon Televizyon Kamera	26 milyon	%1,96
3204	Sentetik Organik Renklendirici Madde, Flüorasan Parlatıcı Maddeler	23 milyon	%1,73
8527	Radyo Telefon Alım Cihazları	23 milyon	%1,73

Kaynak: https://trendeconomy.com sitesindeki verilerden hareketle tarafımızdan düzenlenmiştir.

2002'den 2017'ye Türkiye'nin ithal ettiği başlıca ürünler incelendiğinde telefon, televizyon, bilgisayar, kamera gibi elektronik ürünler ile bunların parçalarının ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. 2002 yılında ilk onda olmayan otomobil yedek parça ve aksesuarları ile elektrik malzemelerinin 2017 yılında ithal edilen kayda değer ürünler arasında olduğu, diğer taraftan 2002'de ithal edilen başlıca ürünler arasında yer alan kömür türlerinin ithalat içindeki göreli öneminin azaldığı gözlenmektedir.

Tablo 2. 2017 Yılında Türkiye'nin Çin'den İthalat Ettiği İlk On Ürün

Ürün Kodu	İthal Ürün Adı	İthalat Tutarı Dolar	İthalat İçindeki Payı
8525	Telefon Televizyon Kamera	2,7 milyar	%11,6
8471	Bilgisayar ve Optik Okuyucular	1.47 milyar	%6.29
5402	Sentetik Flament İpliği	594 milyon	%2.54
8529	Telefon Televizyon Video Projektör Parçaları	537 milyon	%2.29
8708	Motorlu Kara Taşıtı Parça ve Aksesuarları	413 milyon	%1,77
8504	Elektrik Transformatörleri, Statik Dönüştürücüler, İndüktörler	381 milyon	%1,63
9503	Oyuncaklar	352 milyon	%1,5
8414	Hava Veya Vakum Pompaları, Fanlar, Havalandırma Davlunbazları	335 milyon	%1.43
8541	Diyotlar, Transistörler, Işığa Duyarlı Yarı İletken Cihazlar	272 milyon	%1.16
7219	6 Cm veya Daha Geniş Yassı Haddelemiş Ürünler	265 milyon	%1.13

Kaynak: https://trendeconomy.com sitesindeki verilerden hareketle tarafımızdan düzenlenmiştir.

Çin'den yapılan mevcut ithalat yapısı değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisinin özellikle elektrik-elektronik sektörlerinde; cep telefonu, bilgisayar, televizyon ve parçaları alanlarında ithalat ikamesine yönelik hamlelere ihtiyacı olduğu gözlenmektedir. Diğer taraftan, ithalatta önemli yer tutan otomobil yedek parça ve aksesuarları ile oyuncak, sentetik iplik, elektrik malzemeleri sektörlerinde de yerli üretimi teşvik eden politikaların Çin'den ithalata bağımlılığı azaltabileceğini de not etmekte yarar vardır.

Kronik dış ticaret açıkları yanında kronik yüksek enflasyon sorununu yaşayan Türkiye ekonomisinde Çin'den yapılan ucuz ithalatın enflasyonu dizginlemekte bir çıpa olarak da işlev gördüğünü belirtmekte yarar vardır. Türkiye'de özellikle 2002-2009 dönemindeki dezenfasyon sürecinde, ucuz ithalatın Türkiye'nin dörtnala enflasyondan, tek haneli ılımlı enflasyona geçiş sürecinde etkili olduğu belirtilmelidir. Ancak ithalatın faturasını reel sektör kazançları ile ödeyemeyen ve neticede cari açığın finansmanında spekülatif dış kaynak girişlerine bağımlı olan Türkiye ekonomisinde enflasyondaki düşüşün sürdürülebilir olması beklenemezdi ve neticede dış kaynak girişlerinde konjonktürün değiştiği 2013 sonrası dönemde TL'nin kademeli olarak değersizleşmesini takiben enflasyon da yeniden yükselmeye başlamıştır.

Çin'den ithal edilen ucuz ürünlerin enflasyonu dizginlemedeki rolü yanında Çin-Türkiye ticaretindeki haksız rekabet unsurlarına da dikkat çekmek gerekir. Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülen dış ticarette haksız rekabet ve dampingin önlenmesi uygulamaları incelendiğinde Çin'den ticaretin kayda

değer payı dikkat çekmektedir. Ticaret Bakanlığı'nın 2018 yılında yayımladığı, ithalatta haksız rekabetin önlenmesine ilişkin 48 uygulama tebliğinin 24'ü Çin'den ithal edilen ürünlere yöneliktir (Bkz. Ticaret Bakanlığı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine Yönelik 2018 Yılı Tebliğleri). Ayrıca bakanlığın hali hazırda damping ve sübvansiyon uygulamaları konusunda yürürlükteki önlemler listesinde yer alan 180 ürün grubunun %30'u Çin'den gelen ürünlere yöneliktir (Bkz.T.C. Ticaret Bakanlığı Uygulama Tebliğleri).

4. Türkiye'nin Çin'e İhracatının Yapısı

Kalkınma ekonomisi literatüründe gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret hakkında, gelişmiş ülkelerin sanayi ve ileri teknoloji ürünü ihracatçısı olduğu, gelişmekte olan ülkelerin ise hammadde ve ilksel ürün ihracatçısı olduğu bulgusu yer alır. Türkiye ile Çin her ikisi de gelişmekte olan ülke olmasına rağmen, ikili ticaretin yapısı incelendiğinde sanki teknoloji ürünleri ihraç eden Çin gelişmiş ülke, Tablo 3 ve 4 incelendiğinde görüldüğü gibi hammadde ve ilksel ürün ihraç eden Türkiye ise gelişmekte olan ülke konumundadır. Türkiye'nin 2002 yılında Çin'e ihraç ettiği başlıca ürünler incelendiğinde ülkenin demir, çelik, mermer, bakır, kurşun gibi hammadde ve yarı mamul ürün ihracatçısı olduğu tespit edilmektedir. Bu tür ürünler toplam ihracatın yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Tablo 3. 2002 Yılında Türkiye'nin Çin'e İhraç Ettiği İlk On Ürün

Ürün Kodu	İhraç Edilen Ürün Adı	İhracat Tutarı Dolar	İhracat İçindeki Payı
7207	Demir veya Alaşımsız Çelikten Yarı Mamul Ürünler.	64 milyon	24%
8708	Motorlu Kara Taşıtlarının Parça ve Aksesuarları.	23 milyon	8,99%
2515	Mermer, Traverten, Ecaussine ve Diğer Kireçli Anıtsal veya Yapı Taşı	20 milyon	7,88%
7209	Yassı Haddelenmiş Demir veya Alaşımsız Çelik Ürünleri	19,7 milyon	7,43%
2603	Bakır Cevherleri ve Konsantreleri.	16,1 milyon	6,08%
8703	Kişilerin Nakliyesi İçin Tasarlanmış Motorlu Arabalar ve Diğer Motorlu Taşıtlar.	13,3 milyon	5,01%
8901	Kişi Veya Malların Taşınması İçin Yolcu Gemileri, Gezi Tekneleri	13,1 milyon	4,95%
4811	Her Boyutta Rulo veya Dikdörtgen Elyaflı Kağıtlar	6,89 milyon	2,59%
2607	Kurşun Cevherleri ve Konsantreleri.	5,94 milyon	2,23%
2917	Polikarboksilik Asitler, Bunların Anhidritleri vb.	4,63 milyon	1,74%

Kaynak: https://trendeconomy.com sitesindeki verilerden hareketle tarafımızdan düzenlenmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracatta, 2017 yılı verileri incelendiğinde, son 15 yıllık dönemde Türkiye'nin ihraç ettiği ürün yapısında herhangi bir değişiklik olmadığı, ihracatın ürün yapısının statik bir görünüm arz ettiği ve Türkiye'nin genişleyen Çin pazarında herhangi bir hamle yapamadığı gözlenmektedir. 2017 yılında da Türkiye'nin Çin'e ihraç ettiği ürünler incelendiğinde, listenin başında mermer, krom cevherleri, doğal boratlar, değerli metal cevherleri, kurşun ve bakır cevherleri, yün gibi hammadde ve ilksel ürünler başı çekmektedir. Türkiye Çin'den ağırlıklı olarak bilgisayar, cep telefonu, elektronik ve elektrikli eşya ve bunların yedek parçalarını ithal ederken, ne yazık ki hammadde, cevher ve ilksel ürün ihracatçısı konumundadır. Bu durum ciddi dış ticaret açıkları ve açığın finansmanı sorunu yaşayan Türkiye'nin önem ve aciliyetle ele alması gereken bir sorun oluşturmaktadır.

Tablo 4. 2017 Yılında Türkiye'nin Çin'e İhraç Ettiği İlk On Ürün

Ürün Kodu	İhraç Edilen Ürün Adı	İhracat Tutarı Dolar	İhracat İçindeki Payı
2515	Mermer, Traverten Yapı Taşı	943 Milyon	%32
2610	Krom Cevherleri ve Konsantreleri	257 Milyon	%8,78
2528	Doğal Boratlar	127 Milyon	%4.35
2616	Değerli Metal Cevherleri	124 Milyon	%4.24
2607	Kurşun Cevherleri	109 Milyon	%3,71
2603	Bakır Cevherleri	68 Milyon	%2.33
7322	Demir ve Çelikten Merkezi Isıtma Radyotörü	44 Milyon	%1.52
5101	Yün	42 Milyon	%1.44
9018	Sintigrafik Cihaz Tıbbi Cihaz	37 Milyon	%1.28
8403	Merkezi Isıtma Kazanları	36 Milyon	%1.25

Kaynak: https://trendeconomy.com sitesindeki verilerden hareketle tarafımızdan düzenlenmiştir.

Sonuç

Türkiye ekonomisinde sürdürülebilir büyümenin tesisi için gözetilmesi gereken iki denge bilindiği gibi kamu bütçesi ve cari işlemler dengesidir. 2001 krizi sonrası süreçte kamu bütçesi dengesinde göreli olarak olumlu gelişmeler gözlenmekle birlikte cari işlemler dengesinde cumhuriyet tarihinde daha önce hiç görülmemiş seviyelerde açıklarla karşılaşılmıştır. Kayda değer bir öncü kriz göstergesi olan cari işlemler açıklarının gayrı safi yurtiçi hasılaya oranı göstergesinde cumhuriyet tarihi rekorları kırılmıştır. Bu dönemin dikkat çeken bir başka çarpıcı özelliği, bu makalede incelenen Türki-

ye-Çin Ticari ilişkilerinin, dış ticaret açığı ve cari işlemler açığının başlıca dinamiği haline gelmesidir. Yukarıda ortaya koyulduğu gibi Çin-Türkiye ticaret açığı 2000 yılında toplam ticaret açığının %4,67'si iken 2018 yılında %32,36 sına yükselmiştir. Diğer taraftan 2000 yılında Çin Türkiye ticaret açığı cari işlemler açığının sadece %12,59 iken 2018 yılında %64,42 seviyesine yükselmiştir. Dolayısıyla günümüzde Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığı sorunu, Çin ile girilen eşitsiz ikili ticari ilişkilere bağlı bir sorun haline gelmiştir. Dahası Rusya ile girilen eşitsiz ticari ilişkiler de resme dahil edildiğinde Türkiye'de cari işlemler açığı sorununun çözümü için Çin ve Rusya ile girilen ticari ilişkilerin dengelenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

2001 krizi sonrası süreçte Çin-Türkiye ticari ilişkilerinin tamamen piyasa dinamiklerine bırakılarak, yönetilmemesi bugün karşı karşıya kalınan sorunun önemli bir nedenidir. 2018 ekonomik krizi, TL'nin değer kaybı ve iç talepteki daralmaya bağlı durgunluğun da Çin-Türkiye ticaret açığı sorununu çözemediğini kanıtlamıştır. Gelecekte bu eksende daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalmamak için Türkiye'nin, eşitsiz gelişen Çin-Türkiye ticari ilişkilerinde dengelenmenin sağlanması çabasını stratejik bir öncelik olarak gündeme alması gerekmektedir.

Türkiye-Çin ticari ilişkilerin dengelenmesi sorunu sadece bir ekonomik mesele değil aynı zamanda dış politika meselesi olarak da ele alınmak durumundadır. Daha önce vurgulandığı gibi Suriye ve diğer dış politik sorunlar nedeniyle AB ve ABD ile ilişkilerde soğuma Rusya ve Çin ile olan ilişkilerde bir yumuşama konjonktüründe olan Türkiye'nin bu ılımlı havayı eşitsiz gelişen dış ticari ilişkilerin dengelenmesi ve ticaret açıklarının yol açtığı finansman sorunlarının hafifletilmesi yönünde kullanması bir zorunluluk haline gelmiştir. Türkiye'nin Çin ve Rusya ile ikili ticari ilişkilerinde başlıca hedefi; sadece ticaret hacminin artırılması değil, aynı zamanda dış ticaretin dengelenmesi ve Türkiye'nin aleyhine gelişen ticaretten kaynaklanan finansman sorunlarının Çin ve Rusya'dan Türkiye'ye doğrudan sermaye girişlerinin artırılması yoluyla hafifletilmesi olmalıdır.

Bu eksende şimdiye kadar başarılı olunamayan Çin pazarına ihracatın artırılması hususunda yeni stratejilere ihtiyaç vardır. Çin'e turizm ihracatının artırılması ilk akla gelen hususlardan biridir. Son yıllarda Çin'den Türkiye'ye gelen Turist sayısında artış olmakla birlikte, 2018 yılı itibariyle Çin'den Türkiye'ye gelen turist sayısı Toplam yabancı turist sayısının sadece %0,9'unu oluşturmaktadır. Büyük ticaret açığı verdiğimiz Rusya'dan 2018 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısının toplam turist sayısının

%11,2'sini oluşturduğu dikkate alındığında Türkiye'nin Çin'e turizm ihracatında kat etmesi gereken önemli bir mesafe ve potansiyel olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Çin pazarına mal ihracatının, sorunu çözecek kadar artırılması kısa vadede beklenemeyeceğine göre, Türkiye'nin makro düzeyde ithalatı sınırlandırması ve mikro düzeyde ithalatçı olduğu başlıca sektörlerde ithalat ikamesini teşvik etmesi yararlı olacaktır. Türkiye'nin Çin ticaret açığı ve dolayısıyla cari işlemler açığı sorununun çözümü için Makro düzeyde ılımlı büyüme hedefleri belirlemesi ve yeniden aşırı değerli TL stratejisine dönmeme hususunda kararlı olması gereklidir. Ayrıca mikro düzeyde Çin'den yapılan ithalatın ikamesi açısından yurtiçinde Çin veya diğer ülke firmalarının bağımsız veya Türk firmaları ile müşterek yatırımları teşvik edilebilir.

Kapatılamayan ticaret açıklarının finansmanı cephesinde ise, zaten yetersiz seviyede olan Çin'den Türkiye ye yönelik doğrudan sermaye girişlerinde de, 2015 yılı sonrasında ciddi bir gerileme olduğu göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, orta vadede, Çin'in kuşak ve yol projesi kapsamında gerçekleştirilebilecek müşterek projeler ve Çin kaynaklı doğrudan yatırımlar yoluyla, Türkiye-Çin ticaretinden kaynaklanan finansman sorunlarının hafifletilmesinin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Boratav, Korkut. (2018). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2015.* Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Kazgan, Gülten. (2017). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Pamuk, Şevket. (2012). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2018). İthalatta haksız rekabetin önlenmesine yönelik 2018 yılı tebliğleri. Erişim adresi: https://ticaret.gov.tr/data/5bb7632113b87713d83fe8cf/2018%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Tebli%C4%9Fleri.pdf (08.01.2019)

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2018). Uygulama tebliğleri, Erişim adresi: https://www.ticaret.gov.tr/ithalat/ticaret-politikasi-savunma-araclari/damping-ve-subvansiyon/uygulama-tebligleri (09.01.2019)

Turkey Trade Statistics. (t.y.). Erişim adresi: https://trendeconomy.com (11.01.2019)

TUİK. (2018). Dış ticaret istatistikleri. Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (27 12.2018).

TCMB (2018). Turizm istatistikleri. Erişim adresi: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket (11.2.2019).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). Turizm istatistikleri. Erişim adresi: http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html (12.4.2019).

Yılmaz, A. ve Karataş, T. (2019). Türkiye ekonomisinde 2001 krizi sonrası süreçte cari işlemler açığının nedenleri üzerine bir inceleme. *M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27*(2). 69-96.